

YENİ TÜRK EDEBİYATINDA TERİM/KAVRAM PROBLEMİ

Kâzım YETİŞ*

Islam öncesi Türk edebiyatında var olan ve kullanılan edebiyat terimleri bir elin parmaklarını geçmez. Müslüman olduktan sonra Arap belagati ve daha doğrusu ulum-ı Arabiyye de denilen ulum-ı edebiyeden pek çok edebiyat kavramı ve terimi alınmış ve bunlar yüzyıllarca kullanılmıştır. Burada bir ayrıntıya dikkatinizi çekeyim. Araplardan hadi Farsları da ekleyelim alınan bu terimler, ortak bir kültürün veya medeniyetin mensubu olmak ruh veya düşüncesi ile değil doğrudan kolay olduğu için tercih edilmiştir. XIX. yüzyılda bu sefer Batı'ya yönelmiş ve öncelikle Fransızcada kullanılan terimler alınmıştır. Yalnız bu dönemde üç tutumla karşılaşırız. Bazı Fransızca terimler için Arapça kelime veya köklerden karşılık uydurulmuştur, “critique” karşılığı olarak “tenkit”in uydurulması gibi. Bazı Fransızca kelimeler için gerçekten Arapça kökten kelime türetilmiştir, “prosopopée” karşılığı olarak “teşhis ve intak” türetilmesi gibi. Aslında “prosopopée”de hem kişileştirme hem konuşurma vardır. Ama kişileştirme “teşhis”, konuşurma “intak” ile karşılanmış ve iki kelimeli bir terim üretilmiştir. Bu iki uygulamada miri malı olarak Arapça kullanılmış, Türkçe kökten türetme veya bir Türkçe karşılık arama gibi bir gayretin içine girilmemiştir. Üçüncüsü ise Fransızca terimlerin aynen alınmasıdır. Önce bu durumu bir tespit edelim. Bunların sebeplerini irdelemeye ve başka örnekler bulmaya maksadı açacağı için gerek görmüyorum.

1934'te Millî Eğitim Bakanlığı, Ali Ekrem Bolayır ile Ferit Kam'a bir “edebiyat lügatı” yazdırmak ister. Sonunda komisyona Tahir Olgun da dâhil olur. Tahir Olgun ile Ali Ekrem, sözlüğün hazırlanmasında takip edilecek yol konusunda anlaşamazlar. Tahir Olgun, Bakanlığın emrini “Divan şairlerinin kullandığı tabirler ile yaptıkları telmihlerin izahı” olarak anlar ve bunun için divanların taranmasını teklif eder. Böyle bir çalışmanın eski metinleri anlamada belki kolaylık sağlayacağı ama 1934 yılında istenen bir edebiyat lügatı olamayacağı açıktır. Nitekim Tahir

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üni. Fen Edebiyat Fakültesi.

Olgun'un *Edebiyat Lügati* (1936), sanılanın aksine bu alanın en zayıf kitaplarından biridir. Kitapta açık hece, ayak, beter, buyruk, incelik, koşma, durak, duyuk yahut tuyuk, koşuk, ozan, sadelik, türkü, yedekli maddelerinden oluşan ancak 13 Türkçe terim yer almaktadır. Öte yandan *dadaizm*, *didaktik*, *dramatik*, *klâsizm*, *kübizm*, *komedi*, *lirik*, *parnasiyen*, *pastoral*, *romanesk*, *romantizm*, *realizm*, *sone*, *sürrealizm* gibi yüzlercesine karşılık 14 Batılı terim bulunmaktadır. Ayrıca edebî yahut edebiye, emir ve nehiy, eşkâl-i nazm, evzân, fikir, hece, parmak hesabı, tarafeyn, terceme-i hâl, uyûb-i kâfiye, umanizm, ustûre gibi terim olmayan kelimeler de *Edebiyat Lügati*'nin kadrosuna girer. Yazarın Ali Ekrem ile anlaşamayışının sebebinin de söylediği gibi divanlardan tarayarak edebiyat lügatı meydana getirmek olmadığı böylece anlaşılmaktadır. Esasen böyle bir sözlük için divanlar sözlüğe malzeme bulmak için değil, eseri anlayıp yorumlamak, şairlerin dili kullanmadaki maharetlerini tespit etmek, his ve hayallerini anlatmadaki yollarını yakalamak için taranmalı, bu sırada inceleme/değerlendirme/tenkidin sağladığı imkânla yeni terimler bulunup kullanılmalıdır. Bu da öyle dar bir ekibin yapacağı iş değildir.

1948'de Türk Dil Kurumunun Sözlük Kolu çalışmalarıyla hazırlanan *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü* (1948, İstanbul), bu konudaki dağınıklığın bir başka örneğidir. Eserin "Önsöz"ünde "...bu küçük eserle, edebiyat sanatı kavramlarını medenî âlemin anlayışı ölçüsünde olarak Türk topluluğuna da mal etmek istiyoruz." (s. 3) denilmektedir. Belli ki eseri hazırlayanlar başka dil ve edebiyatlarda var olan terim/kavramları dilimize kazandırmak istiyorlar. Nitekim "...öteden beri kendi (halk, tekke, divan ve yenilik) edebiyatımızda kullanılan kavramları ve bunları anlatan kelimeleri göz önünde tutarak eksiklerimizi saptamaya çalıştık" (s. 3) denmektedir. Dolayısıyla eskiden beri kullanılan veya başka dillerde var olan terimleri Türkçeye kazandırmaktır maksat. Bunun için yabancı dillerdeki bazı terimlerin söylenişleri esas alınmış ve Türkçe imlasiyle dilimize oldukları gibi geçirilmiş, bazılarında ise Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Öte yandan dilimizde eskiden beri divan, tekke ve halk edebiyatı alanında kullanılan "özel terimler" aynen alınmış, "genel kavramları anlatan kelimeler", "anlaşılması az çok Arapça gramer bilgisine bağlı bulunan"lar ise Türkçeleştirilmiştir.

Birincilere:

- "Balad (ballade) (Fransız ed.) 1. (on üçüncü yüzyılda) Dans şarkısı. 2. (Bugün) Üç dördünden ve bir ağırlıktan ibaret küçük bir koşuk şekli. 3. Bir çeşit nazımlı masal.

-Gayatri (Sanskritçe) Veda Sanskritçesinde kullanılan ve yirmi dört heceli olan tartışın adı.

İkincilere:

-Fotoğraf Tarzı (Camera-eye-style[İng.]) Olayları, varlıkları fotoğrafla çekilmişçesine son derece nesnel bir hâlde anlatma tarzı.

-Göz Uyağı (Eye rhyme[İng.]) İmlaları sesçil (phonétique) olmayan dillerde, ses bakımından uyaklı olmadıkları hâlde, sonlarında aynı harfler bulunan kelimelerle yapılan uyak.

Üçüncülere:

-Ahrem, ahrep, nefes, güzelleme. Bunları açıklamalarını vermeye sanırım gerek yok.

Dördüncülere:

-Yadıl Deyim; “garabet”e bulunan karşılıktır.

-Dizili Ayırma; “leffü neşr”e bulunan karşılıktır ki bunların da anlamını vermeye gerek yoktur.

Arkası gelmeyen bu çalışmanın da son derece iptidai, karışık, hazır malzemeyi dilimize bir şekilde nakletmek olduğunu belirtelim.

O zaman şöyle bir sonuca varabiliriz. XX. yüzyılın ilk yarısına kadar edebiyat terimleri konusunda aydınlarımız, araştırmacılarımız, edebiyatçılarımız hemen hiçbir şey yapmamıştır. Bu şu demektir: Bu konuda bir geleneğimiz yoktur. Bugünkü karmaşanın sebebi de sanırım budur. Pekiyi gelenek nasıl oluşmalıydı? İşte asıl tartışmaya açmak istediğim konu budur. Burada tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan çıkar sorusu gibi, ama kesin cevabı bulunan bir soru soralım.

Edebiyat terimleri nasıl oluşur? Şair ve yazarlar bu terimleri bilerek “ben esrimde, şurada şu sanatı yapacağım mı” der. Yoksa sanat eseri incelenirken araştırmacılar, “sanatkâr şurada dili şu şekilde kullanmış, şurada çok güzel bir nükte yapmış, şu kelimeyi, toplantının başlığına uyarak, farklı bir anlamda kullanmış buna şu adı verelim mi” der. Elbette ikincisi, yani araştırmacı, metin incelemeleri yapan kimse, bunları belirler ve sanatkârın tasarrufunu değerlendirir ve adlandırır. İşte bu noktada kültürümüzün bir noksanına dikkati çekmek istiyorum. Güzel sanatların hemen her alanında-elbette resim ve heykel gibi geleneğimizde olmayan sanatları ayrı tutuyorum; bununla beraber bu konuda da artık gelenek oluşmaya başlamıştır diyebiliriz-çok güzel eserler vermişiz ama nazariyesini yapmamışız. Metin şerhi eskiden beri var olan bir gelenektir. Ama bu gelenek de bize göre, Türkçeye göre değil; bunun için de Fars ve Arap edebiyatındaki örnekleri taklit etmişiz sadece. Rahmetli Kaplan Hoca ile gelen metin tahlili, genel anlamda metnin anlam olarak söylediklerinin çerçevesinin dışına çıkmamıştır. Bunun için de bir gelenek oluşmamıştır. İsterseniz bir monografi çalışmasını alınız. Metin incelemesi veya üslubu ile ilgili bölümlerin araştırmanın en zayıf tarafı olduğunu göreceksiniz. Bu durum şair için de nasir için de aynıdır. Esasen bu tür çalışmalarda henüz el yordamı ile gidiyoruz. Türk edebiyatının zirve şahsiyetlerinin hiçbirisi atlamıyorsam böyle bir tetkike mazhar olamamıştır. Bu konuda Türkçenin imkânlarını ortaya koyamamışızdır. Yalnız Ahmet Hamdi Tanpınar hakkında son zamanlarda çok ciddi ve güzel çalışmalar

yapıldığını söylemeliyiz. Ne var ki bu dağınık çalışmalar gelenek yokluğundan bir sisteme kavuşamamıştır.

Bu tespitlerden sonra gelin hep beraberce isim vermeden bazı örnekler üzerinde duralım.

Şiir, şiir yorumları ile ilgili bazı kitaplar var ki şiirin anlamını çözmeye çalışmaktan ve üzerinde durmak istediği konuyu irdelemekten öte bir inceleme söz konusu edilmediği için bunlarda terim aramak beyhude bir gayret gibi geliyor. Şiir incelemeleri ile ilgili makalelerden oluşan bir kitapta simge, izlek, ritm, idil, biçem, narrativ, imge, imaj gibi terimlerin kullanıldığını görüyoruz. Öte yandan bir meslektaşımız şiir çözümleme konusunda oldukça cesur tecrübeler yapmış çoğunu terim olarak düşünemesek bile yeni pek çok kavram getirmiştir. Kabul etmek gerekir ki hikâye, roman, şiir, tiyatro gibi metin incelemelerinde 1980'den beri bir artış ve yeni uygulamalar görünmektedir. Bir kısım araştırmacılar metni anlamak için terim/kavram yoklama veya uygulamasından kaçmaktadır. Bir kısım araştırmacılar şu veya bir şekilde bazıları daha kesif, bazıları daha dar çerçevede yeni terimler kullanmaktadır. Her iki grup da geleneğe yaslanmayı pek düşünmemektedir. Maalesef onlar, geleneği verecek bir kaynaktan da yoksundurlar. Ayrıca herkes değişik terimleri seçme veya kullanma konusunda kendisini serbest hissetmektedir. Bu bakımdan da edebiyat terimleri konusunda bir karmaşa yaşanmaktadır.

Belki 40-50 sene sonra karmaşa azalacak sağlıklı bir yola ulaşılabilecektir. Bununla beraber bu dağınıklığın aynı şekilde devam etmesi de muhtemeldir. Olumlu düşünsek bile 40-50 sene az bir zaman değildir. Bunun için bu kadar zaman beklemeyen bir birliği sağlamak sanırım daha iyi olacaktır. Edebiyat incelemelerini daha sağlam bir zemine oturtabiliriz diye ümit ediyorum.

Bugün yenileşme dönemi şiirimizin nazım şekillerini bile henüz belirleyebilmiş değiliz. Bilim terimle olur. Terim olmadan herkes kendine göre bir adlandırma yapar ama bu, sadece karmaşa doğurur. Bunun için belki üniversitelerin en eskisi olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölüm Başkanlığının, Türk Dil Kurumunun ve Yüksek Öğretim Kurumunun ortak şemsiyesi altında ortak bir çalışma yapılabilir. Bütün üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlarının katıldığı bir toplantıda bir tahrir heyeti belirlenir ve onların hazırladığı terimler o genel kurulda görüşülür ve kabul edilir. Kabul edilen metin kitaplaşır. Sanırım bunun en uygun zamanı şimdidir. Bu fırsatı değerlendirmek gerekir.